

دانشگاه فنی و حرفه ای دختران ارومیه

درس هنر و تمدن اسلامی

استاد : حبیبه یوسفی

1398 _ 99

جلسه چهارم

خلفای اموی اسپانیا (۴۲۱ - ۱۳۷) ه. ق

(۱۰۳۱-۷۵۶ م)

در میان چندتن از خاندان اموی که از قتل عام بنی عباس در سال ۱۳۲ ه. ق نجات یافتند، شخصی بود بنام "عبدالرحمن" ملقب به "عادل"، وی پس از چند سال سرگردانی، از بی نظمی استفاده کرده و به مناسبت دشمنی بربرها و قبایل عرب با یکدیگر، مصمم شد که علیرغم بنی عباس، دستگاه خلافتی، جهت خود ترتیب دهد و چون مسلمانان اسپانیا را موافق یافت، به آن شبه جزیره روی آورد و در سال ۱۳۷ ه. ق (۷۵۶ م) توانست مسلمانان را تابع خود کرده و جلوی لشکریان عباسی را نیز بگیرد و اسپانیا را تحت قلمروی خلفای اموی اندلس درآورد.

در این هنگام شهر "قرطبه" - کردوا - از شهرهای قدیم این ناحیه واقع در کنار رود وادی کبیر به عنوان پایتخت برگزیده شد و این شهر رو به ترقی نهاد و به سرعت به اوج کمال رسید. در حقیقت قرطبه به مدت چهار قرن، مترقی ترین و با فرهنگ ترین شهر آن روزگار بود.

مسجد جامع کبیر قرطبه گواه والای شکوه آنست ولی اوج فخر و عظمت قرطبه و سرزمین اسپانیا بی شک در حوزه ی خلاقیت فکری نهفته است. در این منطقه ی جنوبی اروپا، عده ای از اندیشمندان بزرگ پدید آمدند که بر سیر تفکر و علوم و ادب معاصر تاثیر گذاشتند. متفکرانی همچون "موسی بن میمون" و "ابن رشد" هر دو در قرطبه با فاصله ی چند سال به دنیا آمدند. اولی یهودی بود و دومی مسلمان و هر دو به عربی می نوشتند. آنها سنت کلاسیک عهد باستان را گرفتند و پس از غنی ساختن و تعدیل، آن را به قرون میانه (وسطی) تحویل دادند.

"ابن شد"، از فلاسفه ی بزرگ اسلامی است که در اروپا شهرت فراوانی دارد و غالباً او را شارح فلسفه ی ارسطو می دانند. اجداد وی در قرطبه از قضات عالی رتبه بودند. او از سنین بسیار پایین به مطالعه ی جامعه شناسی و حقوق اسلامی و طب و فلسفه پرداخت. ابن رشد در آثارش خدمات فیلسوفان یونان را ادامه می دهد ولی این بدان معنا نیست که او صرفاً از آنها دنباله روی کرده، برعکس فیلسوف قرطبه ای، تجلی رفعت جریان غنی

فلسفه اسلامی است که با اندیشمندان اسلامی شرق مانند " الکندی " و "ابن سینا" آغاز شد و با متفکران و فلاسفه اندلس (اسپانیا) به اوج رسید . ابن رشد شرحی بر کتابهای ابن سینا نگاشته است .

" موسی بن میمون " که یهودیان او را موسی زمان خود یا رئیس ملت خویش می خواندند، مدتی در قاهره بسر برد و در این شهر، عمده آثارش را آفرید. او مشاغل مهمی را تصاحب کرد؛ از جمله مقام طبیبی صلاح الدین و دربارش را . آثار مکتوب ابن میمون وسعت فراوانی دارد که عمده ترینش آثار طبی و فلسفی است .

مهمترین کتاب فلسفی او «دلالة الحائرين» است که حاوی خلاصه فلسفه ی یهود از قدیم الایام تا روزگار وی میباشد .

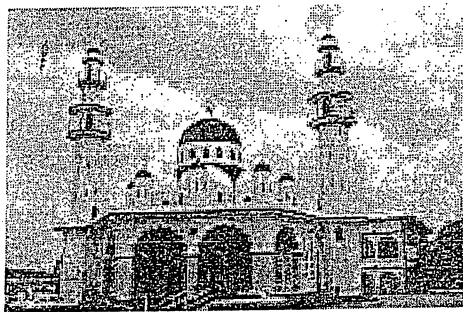
از مشهورترین جراحان عرب مسلمان ، "ابوالقاسم قرطبی " است که بسیاری از آلات و ادوات جراحی را اختراع کرده و شکل آن را در کتاب خود ترسیم کرده است و کتاب مبسوطی درباره ی جراحی تألیف کرده است .

گرچه جانشینان عبدالرحمن اول قدرت و زیرکی وی را نداشتند ولی حکومت امویان تا سیصد سال بعد همچنان در اسپانیا و بخشی از شمال افریقا منسلط و برجای بود؛ حتی یکی از اعیان او به نام عبدالرحمن سوم، در سال ۳۱۶ هـ. ق (۹۲۹ م) ادعای خلافت کرد . امویان اسپانیا حامیان هنر و هنرمندان و علم و دانش بودند. در عصر آنان هنر اسلامی پایگاه های جدیدی حاصل کرد. امویان در سال ۳۹۸ هـ. ق (۱۰۰۹ میلادی) منقرض شدند.

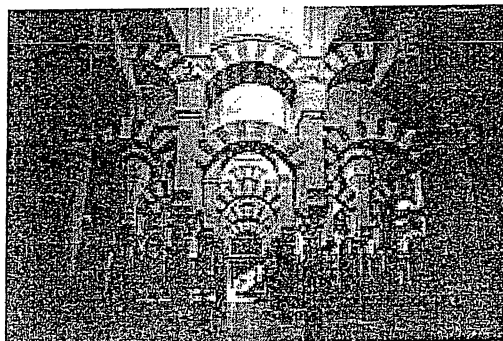
معماری : بزرگترین و باشکوه ترین بنای بر جای مانده از امویان اسپانیا مسجد جامع قرطبه است که بنای آن در عهد عبدالرحمن اول ۱۶۷ هـ. ق (۷۸۵ م) آغاز شد و در ادوار بعدی تا سده ی پانزدهم میلادی، پیوسته ساختمانهایی بدان افزوده شد و سرانجام به صورت یک کلیسای مسیحی درآمد .

این مسجد عظیم که بخشهایی از آن مشابه مسجد جامع دمشق است یک بار به دست عبدالرحمن دوم توسعه یافت و دوباره به دست "حکم دوم" ، وسعت داده شد. تزئینات این مسجد فوق العاده زیاد است . در این بنا موزائیک نیز بکار برده شده است ؛ گویا برای

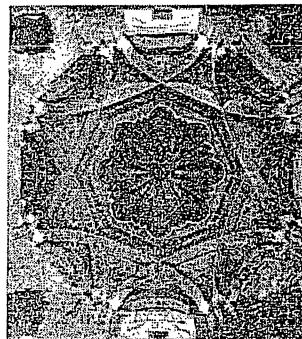
ساخت آن از هنرمندان موزائیک ساز قسطنطنیه استفاده کرده اند. عبدالرحمن سوم و منصور، آخرین خلیفه ی اموی اسپانیا نیز قسمتهایی بدان افزودند. این مسجد با دیوار عظیم سنگی محصور شده و قسمتهای دیگر آن به طور متناوب از سنگ و آجر ساخته شده است.

نمایی از مسجد جامع قرطبه

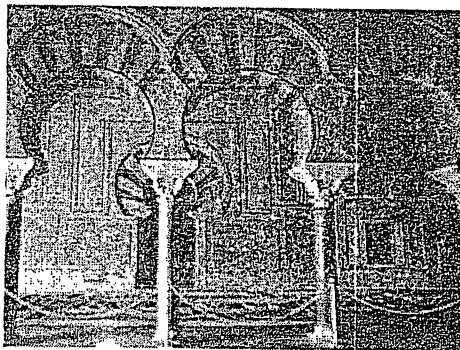
شبهستان مسجد جامع قرطبه

زیر گنبد مسجد جامع قرطبه

آنچه عباسیان را افتخار می بخشید سامرا بود و آنچه باعث افتخار امویان بود مجموعه کاخهای "مدینه الزهراء" یا «شهرگل» بود که در کنار کوهی نزدیک قرطبه توسط عبدالرحمن سوم در ۳۲۳ هـ. ق (۹۳۶م) ساخته شده و بعدها متروک گردید. این شهر دارای دیواری بود که از سه قسمت تشکیل شده و در بالاترین قسمت، قصر ساخته شده بود؛ در قسمت میانی باغ و درختان انگور و در پایین ترین قسمت خانه های مسکونی و مسجد قرار داشت بنای اصلی و اساسی خانه ها از سنگ است و همچون بین النهرین، در

آرایش دیوارهای منازل از گچبری آزاد استفاده شده است از موارد هنر این ساختمانها ، گچبریها و چندکفپوش آجری با طرحهای هندسی است .
 در این بناها عوامل بیزانسی بیشتر از عناصر بین النهرین مشهود است . آثاری از نقاشی دیواری در مدینه الزهراء بدست نیامده است .

نمایی از مسجد جامع مدینه الزهراء

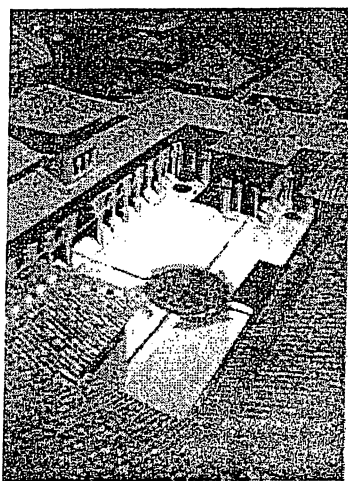
روی هم رفته معماران اسپانیا در مقایسه با همکاران خود در خاور نزدیک، با اینکه مرمر و سنگهای دیگر را در اختیار داشتند ظاهراً بیشتر تحت تاثیر شرقیها و بخصوص ایرانیها قرار گرفته و به طور وسیعی به تولید تزیینات آجری روی آوردند. معماران این دوره در ساختن طاقهای رومی (ضربی) منحصر به فرد هستند. شاهد این امر طاق های مدور و ضربی دو و سه طبقه ای است که در قرطبه بنا نمودند. سرستونها از طرحهای رومی اقتباس شده، تزیینات از سنگ مرمر و با گچبری های طبیعی با مهارت بی نظیر انجام گرفته است . همچنین تاثیر خط کوفی تزیینی را که از مشخصات دوران عباسی است با موزائیک و کنده کاری روی سنگ در مسجد جامع کبیر قرطبه ملاحظه می کنیم .

پس از انقراض خلفای بنی امیه در اسپانیا در سال ۳۹۸ هـ. ق (۱۰۰۹م) نوعی خلأ قدرت و مدیریت به وجود آمد به طوری که حدود ۲۰ حکومت کوچک و بزرگ در این هنگام ادعای سروری داشتند و برای دست یافتن بر امپراطوی قرطبه، با یکدیگر رقابت می کردند. مسیحیت که شاهد این چنین هرج و مرج و نابسامانی حکومت های ضعیف بود، موقع را مغتنم شمرده و جنگ هایی را برای باز پس گرفتن آغاز کرد؛ اگرچه مسلمانان بار دیگر متحد شدند و سلسله هایی همچون المرابطین، الموحدین ، المرابید و... توانستند

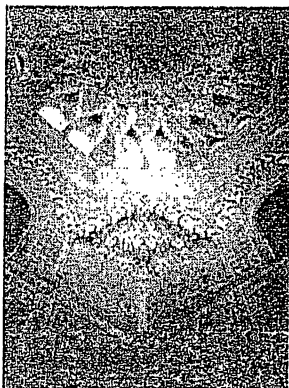
فرهنگ و تمدن اسلامی را در اسپانیا و شمال آفریقا و الجزایر و مغرب تا مدتی استمرار ببخشند.

پیش از آنکه مسیحیان، مسلمانان را از اسپانیا بیرون برانند، «غرناطه» - گرانادا - پایتخت سلسله ای کوچک و مستقل مسلمانان در اسپانیا به نام «نصری ها» بود که از ۶۳۳ تا ۸۹۶ هـ. ق. (۱۴۹۲_۱۲۳۷ م) در آن سرزمین فرمانروایی می کردند.

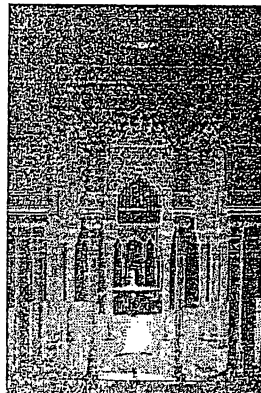
با شکوه ترین بنای بر جای مانده از این روزگار، قصر افسانه ای «الحمراء» است که توسط شاه یوسف اول و پسرش محمود پنجم در حدود ۷۴۴ هـ. ق. (۱۳۴۵ م) ساخته شد. الحمرا که به معنای رنگ قرمز است از آن جهت به این قصر اطلاق شده است که آجرهای دیوار خارجی آن به رنگ قرمز می باشد. این قصر در دامنه ی ارتفاعات مشرف به گرانادا ساخته شده. این بنا از سه قسمت تشکیل شده است. ایوان برای بارعام سلطان و رسیدگی به کارهای دربار، تالار مرکزی در وسط مجموعه و تالار سفرا. قسمت شرقی این ساختمان، حرمسرا، بزرگترین تالار پذیرایی و تالار شیرها است که با آب نمای حوض و فواره و مجسمه های شیر تزئین یافته. در امتداد این محل، آرامگاه خانوادگی شاهان نصری قرار دارد. این بنا از لحاظ هنری یکی از عالی ترین مدارج را داراست. تنوع تزئینات آنچنان است که گویی هنرمندان خواسته اند تمامی تجربیات هنرمندان دنیای اسلام را یکجا گرد آورند.

نمایی از مجموعه ی "الحمراء" - اسپانیا

نمایی از مقرنس کاری کاخ الحمراء

نمایی از کاخ الحمراء - حیاط شیران

در این بنا استفاده از خوشنویسی نیز حیات مجدد یافت و به غیر از خط کوفی که در این هنگام از رونق می افتد خطی شبیه به «نسخ» که در این ناحیه به خط «مغربی» مشهور شده بود، در قسمت های متعدد بنا به کار رفت.

نمونه ای از خط مغربی - الحمراء

سفالگری پیشرفته ی اسپانیا تاثیر عمیقی برسفالگری اروپا در قرن ۱۲ میلادی (۶ هـ. ق) گذاشت. از مهمترین مراکز تولید سفال در اسپانیای مسلمان، شهر «مالاگا» بود که مصری ها را نیز از تولیدات هنرمندانه ی خویش متاثر ساخته بود.

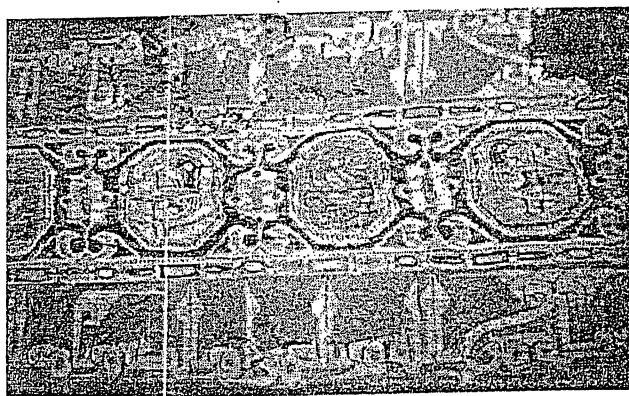
بافندگی: پس از فتح اسپانیا توسط مسلمانان به سال ۳۹ هجری، صنایع و حرف اسلامی و خاورمیانه به اروپا راه یافت. محمد ادریس (جغرافی دان مراکشی) و مورخ عرب می گوید:

«که در آلمانیا در اندلس ۸۰۰ کارگاه بافندگی برای ساختن منسوجات و حریر فاخر وجود داشت». در نقاط دیگر از قبیل مرسیا، سویل، غرناطه، و مالاگا در جنوب نیز منسوجات بافته می شد.

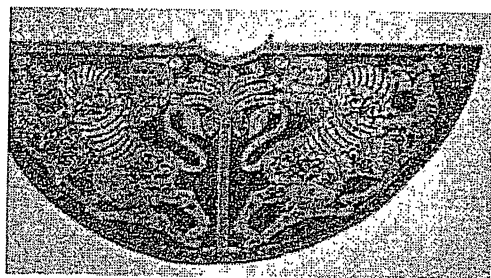
از مشخصات منسوجات اندلس در قرن پنجم و ششم هجری، طرح های درشت اشکال انسان و حیوانات پرندگان است. تولید ابریشم مسلمانان در اندلس نیز، مانند سفال هایشان شهرت فراوان داشته و بیشتر ثروت شهر غرناطه از راه پارچه های ابریشم زربفت فراهم می شده است.

اگرچه مقدار ناچیزی از بافته های آن روز به دست ما رسیده است، اما نقش پارچه ها بعضا از هنر ساسانیان متأثر بود و برخی نیز با مارک های خانوادگی و فرم های هندسی محدود می شدند برخی هم دارای کتیبه های خوشنویسی به نام بافنده یا کسی بودند که پارچه یا ضریح به او اهدا شده بود.

در سده ی هشتم هجری، نقش نیلوفر آبی نقش خاص چینی بود، که در زربفت های اسپانیا زاه یافت.

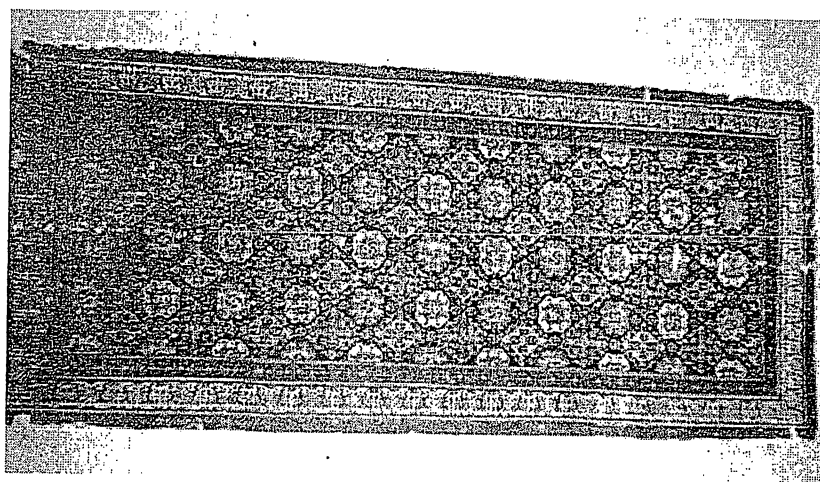

تمونه ای از پارچه ی ابریشمی به خط کوفی - اسپانیا

جبهه‌ی تاج‌گذاری امپراطور روم - گلابتون دوزی

قالی بافی: در زمان نصری‌ها کارخانجات فرش‌بافی نیز برپا شد و در اینجا بود که فرش‌های اولیه‌ی اروپایی بافته شد، که قطعاتی از این فرش‌ها در شهر فسطاط مصر یافت شده است. نقش این فرش‌ها هندسی، و دارای حاشیه‌های ملهم از خط کوفی است که در رنگ‌های قرمز، آبی، سبز و قهوه‌ای به کار رفته است.

نمونه‌ای از فرش دستبافت - اسپانیا